

értékesítse, rendszerint már utra kel a másik, hogy az üresen hagyott helyet elfoglalja.

Sharpe kisasszony mindenkor jóindulatu figyelemmel kíséerte a M. N. College magyar tanuló ifjainak haladását, ottani és később itthoni szereplésüket s azon gondolata támadt, hogy üdvös volna, ha az angol unitáriusok által, főleg papjaik leányai számára fentartott leánynevelő intézetben, a londoni „Channing House School”-ban, állandóan egy-egy magyar unit. leány is nyerne kiképzést.

Finom lelkéből kiáradó gyöngédséggel az ajánlat tételénél és később is mindig azt hangsulyozza Miss Sharpe, hogy ez az összekötő kapocs angol és magyar unit. nők között egyformán hasznos, üdvös lesz mindkettőre nézve, — de könnyű belátnunk, hogy ezzel csak könnyebbé akarta tenni számunkra az ajándék elfogadását és kikerülni azt, hogy hálás áradozással köszönjük meg az áldozatot, mit értünk, idegenekért oly örömmel hozott.

Azt is elburkolta az ajánlat megtevésénél, hogy a Ch. H. Schoolban tartózkodó magyar leány ott teljesen az ő vendége lesz, amennyiben ő fizeti érte a teljes fizető növendék ellátásáért járó díjat, ami kb. évi 1250 korona a mi pénzünkben.

Már több hónapja voltam a Ch. H. lakója, mikor erre rájöttem; addig csak azt tudtam, hogy ott vendég vagyok, aki élvez mindent, anyagit és szellemit, anélkül, hogy másra gondja volna, mint hogy megszokja az előbbit, t. i. a szokatlan életmódot s az angol konyha főztjét — s a szellemének kínálkozó sok hasznos, érdekes táplálékból összeválogassa azokat, melyeknek élvezete mellett a legtöbb haszonnal értékesítheti az ott tölendő évet.

Mert bár Miss Sharpe ajánlata eredetileg 3 évre szólott, midőn annak következtében főt. püspökünk engem szólított fel, hogy a Ch. H. első magyar vendége legyek, körülményeim folytán csak egy évre vehettem igénybe a meghívást.

Hogy pedig habozás nélkül és szívesen fogadtam el, abban nagy részük volt azon kedves leveleknek, melyekben Miss Sharpe nemcsak a legszivesebben hívott, hanem valóban anyai gondossággal ellátott jó tanácsokkal a legapróbb részletekre nézve: hogy mit vigyek magammal, mit ne; hogy utazó kofferemre el ne mulasszam kis táblát erősíteni nevem és londoni czimemmel — mi nélkül angol nem utazik; mit tegyek, hogy pénzemet s utazó-jegyemet el ne lopják az uton; hangsulyozta levelében, hogy a karácsonyi és husvét szünidőkben az ő vendége leszek, amely körülmény fontosságát

csak akkor értettem meg, mikor láttam, hogy a 4 heti karácsonyi és 3 heti husvétii szünidő tartamára a Ch. H. kapui bezárulnak a növendékek előtt s igen nagy zavarba jöhet az, ki nem gondoskodott előre, hogy legyen hol töltenie a szünidőket. Miss Sharpe figyelme azonban kiterjedt erre is, úgy mint mindenre, már odaérkezésem előtt is, hát még azután.

Megérkezésemkor nem mutatott meglepetést sem Miss Sharpe, sem 2 évvel fiatalabb nővére Matilda, afölött, hogy szürke, angol utazóruhában érkeztem meg exotikus nemzeti viselet helyett; míg a Ch. H. Sch. többi lakói nem titkolták, hogy e tekintetben igen csalódtak, s később többször hallottam sajnálkozást afölött, hogy egyet sem hoztam magammal festői nemzeti ruháim közül.

Minthogy egyik főczélom, hogy Önök előtt is az ő kedves és tiszteletreméltó valóságában álljon a mi nemes szívü barát-nőnk, elmondok egy kis epizódot, mely egyaránt jellemző az ő finom gyöngédségére, mint arra, hogy milyen véleménynyel vannak felőlünk a távol nyugaton:

Este és fáradtan érkezőm meg, mindjárt nyugalomra tértem. Másnap d. e. Miss Sharpe sétálni vitt s úgy intézte, hogy megkésve jöttünk az ebédhez s így kettőnknek külön terítették egy kis szobában. Feltűnt nekem, hogy az ételeket behozó szobaleány nem szolgált fel az asztalnál, hanem magunkra hagyott és maga Miss Sharpe kínálgatott, a legszeretetreméltóbban gondoskodva rólam. De nem voltam még ismerős a szokásokkal s nem sokat gondolkoztam ezen körülmény okairól. Csak sokkal később jöttem rá, hogy a mi kedves öreg barát-nőnk attól tartott, hogy a messze keletről érkező magyar leány *nem fogja tudni, hogyan kezelje a kést és villát!* Nehogy pedig e miatt bárki — akár csak a cselédség is — megszólhasson, s nehogy figyelmeztetéséért bárki előtt is pirulnom kelljen: ezért kellett nekünk először ketten, tanuk nélkül ebédelnünk. Amint finom lelkét később megismertem, gondolom, igen nagy megkönnyebbülésére szolgálhatott, mikor látta, hogy a gyöngéd alakban beadni szándékolt figyelmeztetés fölösleges. Mindez akkor lett világossá előttem, mikor néhány héttel később egy olasz leány érkezőm a Ch. House-ba, azt néhány napig ugyancsak négyszemközti ebédre fogta Miss Sharpe. — Ez csekélység, de mégis jellemzi a mi kedves barát-nőnk lényét.

S ezzel a lelki finomsággal mekkora igénytelenség párosul! Mindkét nővér végtelen egyszerűen, mondhatnám szegényesen ruházkodik; megjelenésükből ítélve, senki sem gondolná, hogy

atyjuk a tudós Sharpe Sámuel után — kinek nevét a British Muzeum is megörökitette, mint az egyiptomi osztály egyik berendezőjét — jelentékeny vagyont örököltek. Szerény, igénytelen modoruk pedig nem sejteti, hogy a tudós atya leányait is a tudományokban nevelte. Tudnak latinul, olaszul, kissé görögül is, Miss Matilda a francziában is behatóbb tanulmányokat tett, Emilia pedig annak idején héberül is megtanult, hogy édes atyjának tudományos kutatásaiban buzgó segítsége, ugyszólva titkára lehessen. Ismereteik és olvasottságuk azonban tisztán tudományos és vallásos művekre terjed ki, teljesen hiányoznak olvasóasztalukról az irodalom világi hiuságokkal foglalkozó termékei.

Számos testvér közül csak a 2 nővér él már a Highbury-téren álló tágas, nagy házban, melyben még szüleik laktak. Életmódjuk, konyhájuk is a legegyszerűbb s a két jó lélek olyan keveset törődik azzal, ami az asztalra jön, hogy csak annál meghatóbb volt az a kedves gondoskodás, melylyel Miss Emilynek arra is volt gondja, hogy kedvemért a tea mellé reggel sonka vagy tojás, délután egy kis finomabb sütemény, narancsmarmelade is kerüljön.

Itt nem mulaszthatom el, hogy meg ne említsem, milyen buzgó tagja a két Sharpe nővér azon egyesületnek, mely Angliában a szeszes italok élvezete ellen küzd. Asztalukról természetesen száműzve van a bor vagy sör s még azt is bünnel határos megtévelyedésnek tartják, ha valaki teáját rummal issza. Ezt a csaknem fanatizmusig menő gyűlöletét a szeszes italoknak mi el sem képzeljük; magam is csak utólag sajnáltam, hogy akaratlanul olyan rossz napokat szereztem a jó öreg kisasszonyoknak azzal, hogy megérkezésem utáni első napokban, minden ebéd- és vacsorához gyanutlanul elővettem azt az üveg szegszárdi vörös bort, amelyet orvosunk tanácsára magammal vittem az utra, főleg az azon őszön járványos kolerára való tekintettel s meg kellett ígérnem, hogy első időben, míg meg nem szoktam az angol konyhát, nem iszom tiszta vizet. Még kínálgattam is a Sharpe kisasszonyokat belőle, hogy izleljék meg a magyar bort, nem is gyanitva, hogy milyen kinszenvedést okoz nekik az a látvány, hogy asztalukon naponta megjelenik egy — boros üveg. Csak az tünt fel, hogy minden alkalommal kérdezgették, szokom-e már az angol konyhát. Előzékeny vendégszeretetüknek igen magas fokát mutatja az, hogy még sem tiltakoztak a boros üveg ellen, valószínűleg miután orvosi rendeletet emlegettem.

A két Sharpe nővér egyszerű és látszólag igénytelen élete csupa munka és jótékonyosság. Mindeniknek megvan a maga külön hatásköre, melyet folytonos zajtalan munkálkodással tölt be. Mikor ezelőtt 18 évvel, 1885-ben, az angliai unitáriusok megalapították a Ch. H. iskolát, a két Sharpe kisasszony igen jelentékeny részt vett a megalapításban, úgy anyagi, mint szellemi tekintetben. Azóta az iskola ügyeit intéző 9 férfi és 3 nőtagból álló bizottság összeül ugyan félévenként, de a két Sharpe k. a. kezdettől fogva magára vállalta az intézet vezetésével járó gondokat s a bizottság teljesen szabad kezet is enged a két lelkes és önzetlenül munkálkodó nőnek.

A két nővér közül Matilda az, aki ugyyszólván igazgatónője a Ch. H. Schoolnak. Naponta feljár a Highgate-domb tetején levő iskolába, — a mi, bár ugyanazon kerületben laknak, mégis félórai utazás részben lóvasuton, részben gyalog s a vezető-tanítónővel együtt intézi az irodai teendőket, vezeti a számadásokat, gondja van minden egyes növendék testi és szellemi fejlődésére. Utóbbi időben, mióta Miss Matilda egyszer igen beteg volt s e miatt egy évig távol kellett lennie Londontól, úgy tudom, a *tanítás* irányára s általában a szellemi vezetésre nem foly be annyira, s ez inkább a vezető-tanítónő hatásköre, a ki egyetemet végzett, diplomás tanárnő.

A Ch. H. Sch. célja, mint már említettem, hogy vidéken lakó unitárius családok és első sorban papjaik leányainak alkalmat nyujtson arra, hogy aránylag — angliai viszonyokhoz képest — kevés pénzért jó nevelésben és oktatásban részesülhessenek, a nélkül, hogy más, idegen iskolákba járva, vallásuktól elidegenedjenek, vagy legalább is közönyössé váljanak az iránt.

A Ch. H. Sch. növendékei 10 egész 18 éves leányok, nem számítva ide az óvodát, a melybe 15—20 apró gyermek jár be, kikkel egy erre képesített fiatal tanítónő foglalkozik. Ezeket nem számítva a Ch. H.-nak jelenleg 96 növendéke van, kik közül felénél több benlakó és unitárius, a másik fele különböző vallásu és csak a leczkékre jár be heti 5 napon, minthogy a szombat d. u. már szünet és d. e. csak vallástanítás van.

Mint már említettem, a benlakó növendékek fejenként 50 guineát — a mi pénzünkön kb. 1250 koronát — fizetnek tanítás és ellátásért; de külön díjazás jár zongora-, hegedü-, orgona-, magán-ének-, festés-, táncz-, torna-, gépirás-, sőt a naponkénti zongora-gyakorlásért is. Ezenkívül mindenki egy guineát, azaz 25 koronát fizet a szomszéd unitárius templomban őt megillető

helyért, melyet pontosan el is foglal a Ch. H. minden benlakó növendéke minden vasárnap a d. e. istentiszteleten.

Az unitárius papok leányai azonban a rendes tan- és tartásdijnak csak felét fizetik, sőt a Sharpe kisasszonyok buzgó fáradozása létesített egy alapot, melyet jótékony aláírások útján tartanak fenn s melyből segítik azokat, kik a félösszeget sem fizethetik s szorgalmukkal érdemessé teszik magukat a támogatásra.

A tanítás irányát megszabja az a körülmény, hogy — mint a legtöbb hasonló fokon álló iskolának — úgy a Ch. H.-nak is főczélja, hogy növendékeit az *érettségi vizsgálatra* előkészítse. Ezt az irányt tartja szem előtt az egész 6—7 éves tanfolyam, melynek befejeztével a tehetséges és szorgalmas növendékek vagy azonnal jelentkeznek érettségi vizsgálatra a londoni egyetemen, vagy elhagyva az iskolát, később próbálják elnyerni az érettségi bizonyítványt; ez Angliában igen különböző állások elnyerésénél nagy előny, úgy fiuk, mint leányok részére. Tudvalevőleg Angliában nem a középiskolában tesz érettségit a tanuló, hanem az egyetemen, melyre ez a — mondhatom igen szigorú, — jórészt írásbeli — vizsgálat mintegy felvételi vizsgálatul szolgál. A Ch. H. School értesítőjében büszkén hivatkozik arra, hogy fennállása óta 37 növendéke nyert érettségi bizonyítványt a London University-n, 3 pedig magasabb egyetemi fokozatot; volt növendékei közül 6 tett később érettségit s összesen 12 nyert különböző fokozatu egyetemi qualifikációt részben angol, részben az irországi egyetemeken.

Az érettségi vizsgálatnak Angliában igen régóta változatlanul megőrzött iránya hozza magával, hogy az erre előkészítő iskolákban — így a Ch. H.-ban is — főtárgyak: a latin, szám-tan, mértan, fizika, kemia, azonkívül természetesen angol nyelv-tan, irodalom, földrajz, különösen a Brit-birodalom s idegen világrészek földrajza, görög és római történet és Anglia történelme igen részletesen.

Más nemzetek történelme, országaiknak földrajza alig szerepel tantervükben; azt csak azok tanulják, kik később, a középiskolák befejeztével, különös érdekből ezen tárgyak tanulmányozására adják magukat, vagy az egyetemen történelmi, földrajzi előadásokra iratkoznak be. Innen magyarázható aztán, hogy Angliában, épp úgy, mint Franciaországban s Európa legtöbb nyugati országában igen sok művelt embernek olyan végtelen kevés fogalma van más országok földrajzi és társadalmi viszonyairól, még kevesebb azok történelmi multjáról.

Rólunk meg éppen nemcsak hogy keveset tudnak, de az a kevés is legtöbbször téves. Hogy hazánk az osztrák császárság egyik tartománya, hogy nálunk minden művelt ember németül beszél, hogy Bécsen tul töltött revolver nélkül nem tanácsos utazni, ezekhez hasonló mindaz, mit rólunk az angol közönség nagy része tud. S e téren missziót teljesíthet minden magyar leány, akinek alkalma van 1—2 évet Londonban tölteni. Nem tudom, az utánam következő magyar vendégeket is annyiszor felszólította-e Miss Sharpe, mint engem, ki első voltam abból az exotikus országból, de nekem több ízben kellett előadást tartanom hazánk történelméből, nagy költőinkről, társadalmi, politikai viszonyainkról a Ch. H. növendékei, sőt egyizben nagyobb nyilvánosság előtt is. Nem vonakodtam, mert úgy éreztem, hogy kötelességem az igazság lámpásával egy kis fényt vetni az ismeretlenség homályába burkolt hazánkra.

Hogyne támadt volna bennem az a kívánság, mikor tapasztalnom kellett, hogy pl. az utánam küldött magyar hetilap láttára többen igen elcsodálóztak azon, hogy „Nini magyar nyelven ujságot is nyomnak.”

Vagy pl. mikor a mi jelenlegi igen tisztelt esperesünk, ki ugyanakkor az oxfordi egyetem hallgatója volt, egy ízben meglátogatott, a Ch. H. több tagja — talán bizony tanítónő is volt köztük — azzal fordult hozzám, hogy ez a fiatalember bizonyára nem magyar?

— Hát hogyne volna magyar — mondtam csodálkozással — miből gondolják az ellenkezőt?

— Mert hogy nem olyan mint a többi magyarok.

— Micsoda többi magyarok? kérdeztem — hol látták azokat?

— „Hát akik a magyar zenekarokban muzsikálnak, azok mind igen barnák“ — volt a felelet, amelyből világossá lett előttem, hogy a cigányprimásokból alakult meg a magyar typusról való képzetük.

Számtalan hasonló példát tudnék felhozni arra, hogy milyen sötétség eloszlására van hivatva minden kint időző fiunk és leányunk, aki így nemcsak magának használ a kint töltött idővel s nemcsak egyházunknak tehet szolgálatot, hanem nemzetünknek is.

A Ch. H.-ba érkező magyar tanuló természetesen nem illeszkehetnek bele azonnal valamelyik osztályba, úgy hogy annak minden egyes tárgyában lépést tartson a többiekkel. De ha már az angol nyelv alapos ismeretével megy oda (s ezt a legmelegebben ajánlom mindenkinek, aki oda készül) akkor a vezető-tanítónő

segítségével csakhamar olyan órarendet csinálhat magának, melyben minden tantárgy meg legyen, ha más és más osztályban is. Diktálás után írjon kisebb osztályok tanulóival, számtant, más nehéz tárgyakat kezdje ugyancsak velük, míg történelmi, Shakespeare-olvasási stb. órákra bejárhat magasabb osztályokba is.

Egyet nem szabad elmulasztania, ha csak mindkét Sharpe kisasszonyt igen meg nem akarja szomorítani. Be kell járnia a latin órákra s versenyt kell írnia, tanulnia a kis angol leányokkal. És abban igaza van Miss Sharpenak, hogy a latin nyelv ismerete szükséges az angol nyelv etymológiájának teljes megértéséhez: még abba is belenyugodtam volna, hogy latin nyelv nélkül nincs igazi műveltség, csak *egy* vette el igen a kedvemet. T. i. akkor, ezelőtt tiz évvel, még csak igen kevés angol iskolában tanították a latint latin kiejtés szerint.

Ma már sok hive van ezen új iránynak is, de még mindig sok iskolában, még egyetemi college-ekben is, ragaszkodnak a régi tradícióhoz s teljesen angol kiejtéssel mondják ki a latin szavakat. Azt hiszem, hogy a Ch. H. is a konzervatív irány mellett maradt s ott is marad, míg Sharpe Matilda vezeti ügyeit, ki olyan lelkes hive a régi iskolának.

Már most, ha Miss Sharpe kedvéért be is jártam a latin órákra — s el is készítettem a feladatokat — az mégis csak visszásnak tünt fel előttem, hogy *magyar* leány létemre *angol* kiejtéssel olvassak *latinul!* Mi több, alig tudtam komoly maradni, mikor kórusban olvasva a férfit vir helyett vör-nek, a királynét regina helyett ridzsájne-nek mondtuk s Julius Caesar (szerintük Dzsuliasz Sziza') ismert mondását úgy idéztük, hogy: vínáj, vájdáj, vájszáj.

Azonban a két Miss Sharpe elvárja, hogy úgy ezt, mint minden más tanulást komolyan vegye a magyar tanuló is; saját végtelen munkás, tevékeny életük mellett léhának, támogatásra nem méltónak ítélnék mindenkit, ki a tanulásra kínálkozó alkalmat komoly törekvéssel ki nem használja. Rendkívül sokra becsülik azt is, ha a magyar vendég valamiképen hasznossá igyekszik tenni magát. Alig akarták megengedni, de utólag mégis láttam, hogy jól esett, hogy én, a kit nem a növendékek, hanem a tanítónők közé soroztak — a kollégát tekintve bennem — néha ajánlkoztam hogy pl. elviszem a növendékeket sétálni, ha valamelyik tanítónő beteg volt vagy más dolga akadt; egy évharmadon át heti egy tornaórán megtanítottam a nagyobb növendékeket csinos, előttük szokatlan füzérgyakorlatokra, tornajátékokra (a mit Miss Sh. külö-

nös kívánságára az évváró ünnepélyen idegenek előtt is produkálnom kellett ;) vagy mikor éppen egyik tanítónő makacs rekedtsége alatt megtartottam — természetesen kellő készültek után — helyette néhányszor az angol történelmi előadást, melynek azelőtt rendes hallgatója voltam, mindezt nem győzték köszönni és csaknem megszegyenitettek hálálkodásukkal, holott éreztem, hogy ezzel csak igen csekély részét róhattam le annak a hálának, melylyel tartoztam irántuk azért a sok jóságért, mivel elhalmoztak és tartozom ma is.

Megjegyzem, hogy azok a magyar leányok, kik még tanuló-sorban vannak és nem diplomás és már működő tanítónők, mint én voltam, a Ch. H. *növendékei* közé számíttatnak s az élvezett jótéteményt leginkább úgy hálálhatják meg, ha azon vannak, hogy a legszorgalmasabb és legjobb előmenetelű tanulók közé tartozzanak. Ezzel végtelen örömet és büszkeséget okoznak Miss Sharpe-nak, ki legutóbb hozzám intézett levelében egész boldogan írja, hogy milyen derék és szorgalmas tanuló a most kint időző magyar kisleány, kinek — mint írja — minden osztályzata csupa „excellent“.

Tanulás után vidám játékkal töltik az időt a Ch. H. növendékei, angol szokás szerint sokat időzve a szabad levegőn. A napi sétán kívül a tágas játszótéren és kertben lapdázna, kergetőznek s buzgón gyakorolják magukat az időnkint megtartott házi tennis-versenyre.

Rendkívül szerencsés a Ch. H. fekvése, t. i. ott a Highgate, domb tetején jobb a levegő, mint London bármely más részén szemben az iskolával nagy nyilvános park terül el, közel szomszédságában mindenütt rétek, tágas, szabad térségek vannak. Ugy hogy inkább vidéki városkában képzelet magát az ember, mint Londonban, melynek füstje, igaz, nem igen hatol fel odáig, de melynek központjába, a citybe, meglehetősen körülményes és hosszas utazás árán juthat a Ch. H. lakója.

A jó levegőnek tulajdonítható, hogy a Ch. H. növendékei mind viruló egészségű, erős lánykák, de ebben nagy része lehet az egyszerű, de jó tápláléknak s a helyes munkabeosztásnak is. Vacsora után senki, még a nehéz vizsgálatra készülő növendék sem tanul, szintugy vasárnap sem s a vizsgálatok eredménye mégis azt mutatja, hogy az a néhány óra, mit naponta pihent agygyal, megerőltetés nélkül, munkára fordítanak, többet ér, mintha hajnalban kelve késő éjjelig görnyednének könyveik mellett, mint

azt a mi komolyabb tanulmányokkal foglalkozó ifjuságunk oly gyakran teszi.

Vacsorájuk — abban az időben, mikor én ott időztem — csak gyöngé kávé volt vajaskenyérrel s mégis pirosak és erősek voltak; azon az egész emeleten, hol hálósobáik voltak, nyoma sem volt sehol fűtésnek a legkeményebb téli napokban sem, úgy, hogy a vékony falak s egyes ablakok mellett bizony gyakran csonttá fagyott a víz mosdótálunkban és mégis a betegek lakosztálya rendszeren üresen állott; épp oly ritka volt abban a köhögő, torokfájós gyermek, mint az olyan, ki gyomrát elrontotta.

Akkor is, azóta is sokat gondolkoztam én mindezen. De nagyon eltérnék tárgyamtól, ha most azon kezdenék tünődni, hogy pl. nálunk még olyan intézetben is, hol a növendékek keveset vagy éppen nem is fizetnek (mint pl. az áll. tanítónőképzőkben) vajjon mit szólnának a szülők, ha fűtetlen szobában hálnának és évről-évre csak kávé és vajaskenyeret vacsorálnának gyermekeik?

Az bizonyos, hogy a Ch. H. leánykái jól érezték magukat mellette s szívesen megették a vajaskenyeret naponta négyszer: reggeli teájuk vagy kávéjukhoz, a 11 órai pohár tejhez, az 5 órai teához és végre vacsorára is. Az igaz, hogy ebből aztán jókora mennyiség elfogyott és a hus- és tésztából, néha gyümölcsből álló délebéd sem maradt szégyenben.

Legünnepélyesebb étkezés volt az 5 órai tea. Minthogy az intézeti rend, a messziről egész napra bejáró gyermekek érdeke s talán a takarékoság szempontja sem engedi meg az Angliában annyira általános esteli ebédelést, a Ch. H. tanítónői és növendékei az 5 órai teázást tekintik azon alkalomnak, mikor (mint otthon ebédhez szokás) csinosabb ruhát, diszesebb blouse-t öltenek, vagy legalább csipkegallérral, friss nyakdiszszel teszik ünnepeleyesebbé a napközben viselt iskolai ruhát. Ez az egyetlen étkezés, melyet a tanítónők nem a közös ebédlőben, a gyermekek közt, hanem a barátságos kis nappali szobájukban költenek el. Akkoriban ezen rendszeren résztvett Sharpe Matilda is (ki különben gyakran köztünk is ebédelt) s arcza ragyogott a megelégedéstől, ha a 9—10, nagyrészt fiatal tanítónő kedélyesen társalogva, fogyasztotta teáját. Ez a kedves, vidám és szellemes társaság most is feledhetetlen előttem.

Bucsut kell mondanom a Ch. Housenak, melyre olyan szívesen és szeretettel gondolok ma is; de mielőtt visszatérnék két öreg barátnőnkhez, kikről pár szóban még olyan sokat szeretnék

elmondani, meg kell emlékezni arról, hogy az otthonától oly távol idegenbe szakadt magyar leánynak van Londonban még egy jóságos pártfogója s ez a mi személyes, kedves ismerősünk: Tagart kisasszony. Ő állandóan érdeklődik a Channing House iskola ügyei iránt s különös figyelemmel tünteti ki annak magyar vendégét. Ugy én, mint az utánam kint járt magyar leányok, sok kellemes napot töltöttünk Hampstead-negyedben fekvő villaszerű szép házában. Ilyenkor szívesen fáradt személyesen, hogy London nevezetességeiből megmutassa, mit még nem láttunk s ő volt az, ki néhányszor színházba is elvitt; hova a Ch. Houseból nem igen juthatni el, részben a roppant távolság miatt, részben pedig azért, mert a Sharpe kisasszonyok nem igen barátai a színháznak, mint aféle világi mulatóhelynek.

De Miss Tagart irántunk tanusított jóságos rokonszenve annyira ismeretes tisztelt hallgatóim előtt, hogy ezen kitérés után vissza is térek a Sharpe kisasszonyok Highbury-téri csöndes házába, hogy annak lakóit az ő tevékenységükben megfigyeljük:

Miss Matilda szabad idejét — mit a Ch. H. nem foglal el — otthon, munkában tölti. Kedvencz költőiből összeállított és kiadott egy kötetet; önálló kis munkákat is irt, pl. egyet „Never Forget“ czimen erkölcsi oktatásokkal; egy másiknak czime „A lélek utazása a tulvilágra“, ezek mély vallásosságáról, nemes erkölcsi világáról és igaz keresztényi szeretetéről tanuskodnak. Mikor pedig a szellemi munka közben pihenésre volt szüksége, elővette varróeszközeit és megható volt látni, mint készíti el sajátkezüleg primitív egyszerűségű ruháját, mint frissíti fel egy-egy kis bársonnyal vagy szalaggal régi divatu kalapját. Ugyanezt megtette Emilia is s ez a takarékoság azért különösen méltó a megemlítésre, mert minden így megtakarított pennyt egyházuk s embertársaik segélésére fordítottak.

Miss Emily munkaköre egészben különböző volt Matildáétól, bár ami a szünet és pihenés nélkül való munkásságot illeti, abban ő, az idősebb testvér, talán még bámulatraméltóbb.

A Ch. H. ügyei iránt ő is melegen érdeklődik s mikor nővérét betegség vagy távollét akadályozza, ő jár fel helyette naponként.

Azonkívül pedig az iskola megalapításától kezdve 16 éven át minden szombaton feljött a Ch. H.-ba, pontban 10 órakor, hogy a növendékeknek — két csoportba osztva, külön a kisebbeknek, külön a nagyobbaknak — vallástani órákat adjon. A lecke biblia-olvasás és magyarázásból állott s a nagyobbak a keresztény egyház történetét is tanulták. Megható volt az a hit, az az erős

meggyőződés és lelkesedés, melylyel a serdülő leánykákat oktatta; az a türelem, mely akkor sem hagyta el, mikor a pajkosabb növendékek a lecke alatt figyelés helyett néha helytelenkedtek. Pedig észrevettem, hogy mindannyiszor igen fájt neki, ha a válásra vonatkozó dolgok iránt közönyt vagy éppen kicsinybevevést tapasztalt egy-egy meggondolatlan fiatal leányka részéről.

Ezen leckéken valakinek mindig fel kellett olvasnia, hogy mit jegyzett meg a mult vasárnapi prédikációból, egy másiknak pedig ajánlkoznia, hogy vasárnap ő lesz, aki feljegyzi a highgate-i kedves öreg lelkész, Spears Róbert beszédét. (Igen jó néven vette, Miss Sh., ha olykor a magyar vendég is ajánlkozott erre.)

Azóta Mr. Spears elköltözött az élők sorából s a „Divinity-leckék” szinezete is megváltozott. T. i. ezelőtt 2 évvel, mikor új vezető-tanítónő foglalta el a réginek, az én kedves barátnőmnek, Miss Eleanor Dangerfieldnek helyét, Miss Emily ennek adta át a vallás-tanítást, mit 16 éven át annyi buzgalommal végzett. Mint nekem írja nemrég vett kedves levelében, ő most már 75 éves és nem kívánhatja Istentől, hogy testi és szellemi erői még sokáig tartsanak.

Pedig, bár még igen, igen soká tartanának! Mert nemcsak a Ch. H. és mi veszitenénk benne önzetlen és áldozatkész barátnőt, hanem tömérdek a száma azoknak, kikkel jót tesz, önzetlenül és lehetőleg titokban. Olyan titokban, hogy hetekig voltam már házának vendége, mikor rájöttem, hogy hova indul ő, mikor reggel, a londoni viszonyokhoz képest igen jókor, elhagyja a házat esőben, hóban, ködben egyaránt, olyan pontosan, mint bármely szegény asszony, kinek a mindennapi kenyeret kell megkeresnie.

Ilyenkor sorra látogat néhány szegény iskolát, melyben a gyermekeket igaz vallásosságra, Istenbe vetett bizodalomra, keresztényi szeretetre tanítja, miközben a kopott köpenye alatt czipelt jókora táskából titokban néhány pogácsát juttat az éhes gyermeknek, czipőt vagy meleg ruhadarabot a rongyosnak, másoknak bibliát, vallásos füzetecskéket, — nyájas, bátorító, bizalomkeltő mosolyt pedig valamennyi kis rongyos, az utcán elkerült, lenézett gyermeknek.

Sohasem felejttem el, mikor először megengedte, hogy ilyen utjában elkisérjem, milyen nagyra nőtt egyszerre szemeimben az a szerény, töpörödött nénike, amint igazi krisztusi szeretettől áthatva járt-kelt pártfogoltjai közt, azon igyekezve, hogy azok lehetőleg észre se vegyék, hogy jót tesz velük, azt meg éppen ne, hogy leereszkedik hozzájuk.

Két ilyen szegényes zugiskola meglátogatása után egy szegény munkaképtelen özvegyasszonyhoz mentünk, kinek azt az örömhirt vittük, hogy tehetséges fia, ki — a Miss Emily költségén nevelkedett egy jó iskolában, — szépen halad a tanulásban, művelt, derék pap lesz belőle, vagy ha erre nem érezne hivatást, úgy kereskedő vagy tudós, erre nézve Miss Sharpe semmi kényszert nem gyakorolt. Hogy a jó hireken kívül mást is hagyunk ott, a szegény asszony kezébe csusztatva, azt csak annak hálálkodásából sejtettem.

Ezután még arra szánt néhány órát az akkor 65 éves, de fáradhatatlan, fürge öreg nő, hogy magyar vendégének megmutasson, magyarázzon egy részecskét a British Museum vagy a Nemzeti Képtár tömérdek kincséből. Máskor a Towert vagy a cityt néztük meg, majd hajón utazva megmutogatta a Themze partjait, de ugy ezen, mint pl. a földalatti vasuton mindig a III. osztályon mentünk, Miss Sharpe oktalan pazarlásnak tartván ott utazni, a hol előkelő, gazdag emberek. Gondolom, az így megtakarított filléreket is szegényeinek szánta.

Délután gyöngéden gondoskodott róla, hogy én a barátságosan lobogó kandalló mellett kipihenjem a délelőtti fáradságait. Őt azonban nem láttam pihenni; levelezését végezte, jegyzeteket csinált vallástani oktatásaihoz, vagy ismét eltűnt egy időre, gallérja alatt az ismert táskával, meghagyva gondosan, hogy ha itthon nem volna addig, Rebeka azért rendes időben behozza a teát és én hiányt ne szenvedjek semmiben. — Hogy *hány* szegény iskolának vigasztaló jótévője, hogy *hány* szegény özvegyasszonynak könnyíti meg az élet terhét látogatásaival, hogy különböző iskolákban *hány* szegény gyermekért fizeti a tanítás díját, gondoskodva ruhájáról, könyveiről is, mindezt soha sem sikerült megtudnom; de azt éreztem, hogy ha mindenki, kinek vagyona megengedné, csak 10-edrész annyit tenne nélkülöző embertársaiért, úgy London külvárosai nem volnának annyi nyomor és ezzel járó erkölcsi süllyedés tanyái, mint most.

Mélyen tisztelt Hallgatóság! Bocsássanak meg, hogy úgy visszaéltem türelmükkel s belátom (kissé) hosszasan beszéltem. De mentségemül szolgáljon, hogy *kettős* célzt akartam elérni. Az egyik, hogy ismertté tegyem Önök előtt a Channing House iskolát, leányaink londoni kedves otthonát, melyből nem szabadna soha hiányoznia a magyar tanulónak s melyhez hasonló intézetünk vajha nekünk is lehetne valamikor, vallásunk szolgálatára és nagy könnyebbségére a nagyobb városoktól gyakran messze

lakó családok lelkeszeinknek. A másik czélom volt, — s belátom, *ennél* ragadott a lelkesedés a bőbeszédűségre — hogy ismertté és olyan tiszteltté tegyem Önök előtt a két Sharpe k. a. nevét, a hogy ők azt megérdemlik; mert úgy érzem, hogy nem szabadna lenni olyan magyar unitáriusnak, különösen nem unitárius *nőnek*, ki ne tudja, mint érdeklődnek ők irántunk ott a messze idegenben s mit tesznek értünk, ki ne kívánna velem együtt áldást önzetlen munkálkodásban töltött, Krisztus igazi követőihez méltó életükre.

Korchmárosné Buzogány Mária.

Tennyson: »In Memoriam«.

(Ismerteti J. M.)

A sok szálló ige között, melyeket ifju koromban hallottam egy se keltett mélyebb érzést kebelemben, mint ez: „Művész hazája széles e világ“. Ez lelkesít ma is, a midőn a mult század legnagyobb angol költőjének: A. Tennysonnak egyik remekművét ismertetem, illetve felhivom reá kedves hallgatóim figyelmét. Nyissuk meg előtte magyar szívünket, magyar otthonunkat.

Hadd mondja el nekünk a távol Napnyugat borongó lelkű prófétája azt a fájdalmat, mely ifju szívét évek hosszú során át szorongatta. Hadd tárja föl kételyeit, melyeket a természet, világ és élet szemléletéből, a jó és gonosz örök harczából meritett; s amelyeket a tiszta hit világánál csupán egy szerető Isten és a halhatatlan lélek ereje oszlathat el. Hadd hirdesse harsány szavával az igazságot és egyenlőséget, s azt a boldog kort, amelyben örök béke uralkodik, megvalósul a Krisztus által hirdetett testvériség s ember leend az ember a szó legszentebb értelmében.

Ezek a gondolatok vonulnak át az egész költemény-sorozaton, mely 131 szakaszból, egy kezdő és egy befejező énekből áll.

Már a czime is («In Memoriam») mutatja, hogy művében a költő maradandó emléket óhajt állítani annak, aki az ő szívéhez legközelebb állott, közelebb mint saját testvérei («Dear as the mother to the son, More than my brothers are to me» IX.) Ez a nagyreményű ifju, az ő cambridge-i tanulótársa, Arthur Henry Hallam volt, a neves történetíró fia, kivel öt éven át (1828—1833) az egyetemen és a Somersby-i parochián, (Tennyson szülőházánál) a legbensőbb barátság köteléke füzte össze. Egyetemi tanulmányaik

közben, komolyan foglalkoztak az irodalommal is, s a rokon lélek érdeklődésével kísérték egymás szárnypróbálgatását, nem mulasztva el, ahol szükség volt rá, a jóindulatu kritikát sem. Mindketten vezérszerepet vittek az „*Apostolok*“ között, kik önképzés és támogatás céljából baráti körben egyesültek, akik később, a nagy világba kilépve, támogatták egymást, de különösen Tennyson költői pályáján, az élet iskolájában is.

Még a természet szépségeiben is együtt óhajtottak gyönyörködni. Erre bő alkalmat nyújtott nekik (1830) spanyolországi utjuk, hol a Pyraenek gyönyörű lánczolatával ismerkedtek meg, és (1832) a rajnamenti kirándulás, hol a középkori lovagvárak festői vidéke tárult fel előttük. Tele tüdővel szívták magukba a balzsamos levegőt s testben-lélekben felvidulva térhettek vissza övéik körébe.

És pedig annál szivesebben és reményteljesebben most, hogy Arthur eljegyezte Tennyson egyik nővérét, Emilyt, kinek kedvéért gyakran otthagya a füstös fővárost poros aktáival, zajos utcáival s a törvénykönyv paragrafusait szivesen cserélte fel a Somersby-i parochia pázsitján a classicus olasz költők olvasásával, kiknek nyelvére jegyesét is megtanította. Dante volt az ő kedvencz költője. Ismerős volt nekik a szomszédos erdő, a kanyargó ösvény, a csevegő patak, a csillagos égbolt, csattogó madárdal, méhek zümmögése, az egyszerű tanya, legelésző nyájak, s a morajló tenger, mind, amit csak láttak, mind, amit beszéltek, telve az egyszerű lélek hamisítatlan költészetével.

Tennyson maga is tulboldognak érezte magát, midőn arra gondolt, hogy Emily és Arthur egymáséi lesznek s barátságuk a vérrokonsággal is erősödik. De a felhőtlen égből villám sujtott alá. Arthur, ki atyjával a Continensen utazgatva Budát is meglátogatta, hazatérőben Bécsben, 1833. szeptember 15-én hirtelen meghalt, örök gyászba borítva övéit, szép jegyesét s egyetlen barátját. (To her perpetual maidenhood — And unto me no second friend. VI.) A szomorú hír mind a két családot kimondhatatlan fájdalommal sujtja s ez a metsző és tomboló érzés, a sziv viharja, mely önmagát emészti, marja, lett forrása a költő kedélyvilágában azoknak az Elégiáknak, amelyeket barátja emlékére írt eleinte nem is gondolva arra, hogy «egybeszöje és közreadja».

Tizenhét éven keresztül lankadatlan hűséggel ápolta korán elhunyt barátja emlékezetét, aki a nagy, a tovatünő évekkel még fokozódó szeretetre a legkiválóbb kartársak egyhangu bizonyosgatétele alapján minden tekintetben méltó volt. — Már egyetemi kollegái is a tökéletes ifju mintaképének tartották. *Gladstone*, a

grand old man, maga mondja: «Ha Isten kedvezett volna az ő életének, aligha lett volna szüksége arra, hogy barátja tegye halhatatlanná. Maradandó emléket állított volna ő saját magának. Szeretetreméltóságával lebilincselte, kutató elméjének gazdag tárházával mindenkit meglepett. Hova kell fényesebb bizonyíték, mint az, hogy ez a hervadatlan emlék Tennyson muzsájában 17 éven át a legnemesebb érzések mellett magasröptű és igazán örökbecsű gondolatokat ébresztett».

Tennyson «Elegiáit» (1833—1850), melyeket «In Memoriam» czim alatt 1850-ben névtelenül adott ki, ölelkező rimekkel négy-soros stanzákban írta; összhangban a tárgy komolyságával és ünnepeyes hangulatával. Nehézkessé, vagy homályossá csak nagy ritkán válik. S akkor is inkább a mélyen járó tudományos és vallás-filozófiai kérdésekkel küzd a költő, ki kora és társadalma műveltségének magas színvonalán áll; nem féltve a hitet, amely nem csupán formákba burkolódzik, a tudomány merész hódításaitól; keresve és hangsúlyozva «azokat az örök elveket, melyekben az emberiség jobbjai mindig feltalálták lelkök nyugodalmát.» (Maurice). Isten és a halhatatlanság hite fejt meg számára a lét bonyolult kérdéseit, amelyekből csupán emberi bölcselkedéssel és okoskodással kibontakozni teljes lehetetlen. «Az emberiség legbensőbb szükségleteivel és legszentebb aggodalmaival foglalkozik» s ezek alapján kijelenti, hogy «az emberiség nem fogadhat el egy oly világot, amelyben nincs Isten.» (Sigwick). Nem engedi át magát a meddő siránkozásnak, hanem a bámulatos költeménysorozat minden szakaszának valamely lélekemelő gondolat képezi a magvát melyben ott szunnyad egy szebb jövő virága, mosolygó gyümölcse. Ez az irány még fokozódik, amint az egyéni veszteség érzetét, idő jártával és más vidékre költözésök folytán, felváltja az emberiség közös sorsán való merengés; s a családi keserv az elhunyt apa és jó barát miatt szelid bánattá finomul. (They mix in one another's arms — To one pure image of regret» 102.) — vagy »For change of place, like growth of time, Has broke the bond of dying use» 105.) Tennyson maga így jellemzi művét: »Azt a meggyőződésemet fejttem ki, hogy egy szerető Atyában vetett hit eloszlatja kételyeinket és megenyhíti fájdalmainkat.« S bár névtelenül adta ki, mindenki fölismerte a mester ecsetvonásait, melyeket saját izzó lelkéből, csakugy mint az örökifju természetből oly összhangzatosan egyesített, mintha arra lettek volna teremtvé, hogy egyik a mást magyarázzák. Ezzel aztán elvitázhatlanul megalapította költői hírnevét s 1850. november havában udvari költővé (Poet

Laureate) kineveztetett. De a kritikusok, kik eddigi köteteit vegyes érzelmekkel fogadták, még ekkor se hallgattak el.

„Kár volt“ — mondák — „erre a témára oly sok költői szellemet vesztegetni“. Mások mesterkéltnak találták ezt a vég nélküli áradozást egy ifjúkori czimboráért; ám ezeknek előre megfelel, talán mikor még csak a saját lelkében támadtak ugyanezek az aggodalmak, ismerve az embereket, azok gyöngéit és furfangját; amint következik:

XXI.

Zokogva néma hantodon,
Enyelg velem a vadvirág,
Kinálja édes illatát,
De én Tenéked áldozom.

Jön erre nem egy idegen,
Ki hetyke módra csak leszól:
»Ugyan miért siránkozol,
Ki olvad gyáva könnyeden?»

A másik élczelődve: »Hát
A gyászra kell a pompa, fény;
No lám, a messze föld színén
Ő nála nincs is jobb barát.«

A harmadik: »Mit ér, mit ér
A bus halotti dal nekünk:
A népek ezre zug velünk,
Mienk maholnap trón, babér.«

»Mit ér a balga gyöngeség!
Mikor kigyult a tudomány
Az uj világok hajnalán,
Kezünkbe' minden titka rég«.

Hiába' gáncs s a léha szó,
Nem ismerétek Őt magát:
A dal' szívemnek enyhet ad,
Madárka módra dallni jó.

Az is örül, danája vig,
Ha szárnyra kelhet magzata;
De lám, ma busong, egymaga,
Hogy elszedék kicsinyeit.

Más oldalról is kifogásolták azt az egyetemes szellemet, amely végigvonul azokon a bánatos leczkéken, melyekben előbb ő maga tanult meg újból hinni, bizni és remélni, hogy aztán másokat annál hathatósabban tanithasson. Mélyen belemarkolt az emberi lélek gyökereibe, s így alig lehetett várni tőle, hogy a sablonos dogmákhoz alkalmazkodjék. »Ő a mélyebb és igazabb vallásos meggyőződés hangján szólalt meg, hiven követve korának felvilágosult vezérférfiait«, mint pl. Maurice, Robertson s mások. Még az őszinte kételkedőt is védelmébe veszi: (»There lives more faith in honest doubt, Believe me, than in half the creeds« — mintha csak Petőfit hallanók, aki a Csárda romjaiban szintén így nyilatkozik) azt mondja, hogy többet ér az ő hite, mint a dogmák rideg formasága. Ám az egyházaknak nem állhat érdekekben megakasztani a rohamosan fejlődő Idők diadalszekerét, ha még vindikálják maguknak

a jézusi példaszót: »Ti vagytok a földnek sava, Ti vagytok a világnak világosságai!« Mert ime, a tudomány emberei nem késték ünnepelni a költőt, mint a tudomány bajnokát.

Szemlélődő természete mindig talált alkalmat akár saját gondolatvilágában, vagy az emberi élet különböző viszonyaiban, de főként a szabad természet képeiben arra, hogy mindig egy körben forgó s épen ezért olykor egyhangu tárgyával foglalkozzék s azt művészi tökélylyel dolgozza ki. . . . Egyszer a tenger hullámtöréseit szemléli a parton. Keblét is ostromolja a fájdalom hulláma. Talán enyhül keserve, ha gondolatait és érzelmeit szavakba öntheti. A parton játszadozó gyermekek ártatlan öröme egy pillanatra megragadja. Majd a matrózfiut hallgatja, amint az öbölben himbáló csolnakán kedvencz dalait énekli. Azután a hajók méltóságteljes utját kíséri, amint a hegy mögé a kikötőbe vonulnak. Eszébe jut jó barátja: mily szivesen szoritna kezét vele, mily szivesen gyönyörködnék ismerős hangjában! De hasztalan. . . . A hullámok csak tovább ostromolják a szirtes partokat. De ő a mult szelid világát hiába sirja vissza; mert mindörökre oda van. . . . (Break, break, break. . . .)

Vannak mégis egyes nyugvó pontok, amelyek mint szigetek válnak ki a panasz és elégedetlenség zajgó tengeréből, amelyek a kisebb-nagyobb szakaszokból mintegy különálló csoportokat (gyűjteményt) képeznek. S ezek a következők: három Karácsony, két halotti évforduló és egy születésnap.

(30.) Az első Karácsony, Arthur nélkül. Bizony, hiába kínálja az ünnepnap megszokott örömeit és szórakozásait, mert az ő házuk fölé sötét árnyék nehezedett. Körülülük a kandallót, s hallgatják a szél zugását. Könnyes szemmel éneklik Arthur kedvencz nótáját, mintha csak a tavalyinak visszhangja lett volna. Ujból énekelnek és megnyugtattja őket az a tudat, hogy övéik nem haltak meg rájuk nézve, nem is változtak meg; csak megszabadult a lélek lángja a földi porhüvelytől s most annál szebben száll egyik csillagról a másikra. Így kiengesztelődve, szent áhitattal várhatják annak a napnak ébredését, melyen az emberiség üdve született.

(78.) A második Karácsony is beköszönt csöndes téli tájjal, mintha jelezné, hogy megnyugvás szállt a kebelbe. Minden önvád nélkül vehetnek részt a hagyományos társasjátékokban. Köny se pereg arcukon, mert kiapadt a köny patakja; de azért nem kevésbé szent a fájdalom.

(104.) Távoli harangszó kél az est csöndjében. Nem az ismerős hang, nem az ő harangjok. Idegen vidéken, hová most költöztek,

minden oly idegen. Sehol semmi emlék. Még egy árva jel sincs, ami a multa emlékeztetne. A szülőföldtől való távozás még mindig elszomorítja, de miután egyéni érdekei alámerülnek az emberiség egyetemes sorsában, gondolata újból magasan szárnyal s megjósolja a jó diadalát.

Mindezeket a csoportokat egy alapeszme kapcsolja egybe. A költő a vigasztalan jelent összehasonlítja a letűnt boldog korszakkal, fájdalmát átülteti a természetbe s végül megnyugvás után áhitozik.

(55.) Legkedvesebb barátja élte virágjában hirtelen meghal. Keservesen tapasztalja, hogy mily pazar a természet; csak a fajra tekint, az egyest pusztulni engedi. S még a fajok is elenyésznek. Csupán élet és halál váltakoznak a földi színteren minden cél nélkül. Ebből a zürzavarból csak úgy menekülhet, ha ébredező hittel Isten felé nyújtja kezét.

(47.) Kell, hogy legyen egy felsőbb akarat, egy isteni személy, aki csak jót akarhat s mindent jóra fordít. . . . A földi élet szembeötlő gyarlósága és nehéz próbái vezetik őt arra a gondolatra, hogy a halál után lenni kell egy más életnek; a lélek halhatatlan. Még pedig minden egyes lélek, mert a világlélekkel való egybeolvadásban nem talál elegendő vigaszt.

(86.) Olykor a szabad természet ölén keres enyhületet. Termékenyítő zápor után kellemesen érinti égő homlokát a szingazdag Napnyugat felől támadó hűs szellő, szemeit gyönyörűséggel legelteti az ég bibor tengerén. Az esti csillag sugarán béke száll szívébe.

(95.) Nyári estén együtt időz övéivel a kertben, majd magára marad. Olthatlan vágyat érez magában, szeretné viszontlátni barátját. Arthur leveleit mohón olvasgatja, s ekközben úgy tetszik, mintha magasabb régiókban barátja lelkével ölelkeznek. A hűs hajnali szellő zavarja fel szelid ábrándjaiból.

(115.) Lány tavaszi szellők olvasztják a havat. Bokor alján virit a szerény ibolya. A messzeség szinpompát ölt magára. A pacsirta dala égbe száll. Erdőn-mezőn ragyog a napsugár. A költő kebelében is új tavasz ébred. Bánata, mint friss ibolya, zöldel, virit . . . .

* * *

Hajnalodik. Minden bokorban madárdal. A nyáj is bégetéssel jelzi ébredését. Évforduló: ezen a napon vesztette el a legnemesebb szívet, legjobb barátot. A hajnal pirja csillog a csevegő patakon a rét mentében és erdő alatt. A multat juttatja eszébe, felújítja a holtak emlékezetét. A repkényes ereszt alatt gondtalanul csapong a dal. Az ősz a levelekre nyomja itt is, ott is lángzó bélyegét.

Milliókban kellemes emléket ébreszt a hajnal balzsamos lehelletével, de annál többnek gyászt jelent.

A szomorkodók egyik sarktól a másikig ma rokon-lelkek; mert bár ismeretlenek, de azért vele együtt gyászolnak. (99.)

* * *

Hegytetőről áttekinti azokat a helyeket, hol barátjával sétálni szokott. Kopott major, nyáj, mocsár, zizegő nád, hágcsó, mely egyik rétről a másikra vezet, vagy a keskeny ösvény a kopár legelőn. Kőríz- és galagonya-bokor, melyben a kenderike trillázik; kavics-bánya, hol a veszekedő csóka tanyáz; a forrás, mely a sziklából fakad; a jobbra-balra kanyarodó patak a rét virányain stb. — mind tetszettek egy rokon-léleknek, emlékeztetik őt a letűnt szebb napokra. Mikor ezektől bucsut vesz, mintha még egyszer meghalna az ő barátja. (100.)

* * *

Sajnálattal készül elhagyni a szülőföldet, hol minden érdekelte; ha a szél lengeti az ágakat, a gyenge szírom lehull, a bükk megbarnul, a jávor elfonnyad, de senki se törődik vele.

A napraforgó körülragyogtatja tányérját, a szegfű betölti illatával a léget, a patak homok-zátonyain csevegve iramlik tova éjjel-nappal, gyűrűt von a szellős berek körül. Kanyargó habjain megtörik a hold remegő világa. De ezzel senki se törődik, a mig az idegen lakók is évről-évre hozzá nem csatolják édes-bus emlékeiket. (101.)

* * *

El kell hagyniok e kedves helyet, ahol először pillantották meg a napvilágot. A fedél, mely sirásuktól visszhangzott, ezután idegeneknek nyujt menedéket.

Mielőtt végbucsut vennének, végig sétál a kerti ösvényeken. Tusakodik, hogy vajjon apját, vagy barátját szereti-e jobban. De nem tudta eldönteni. Mindkettőre szelid részvétellel gondol vissza. (102.)

* * *

Távozásukat megelőző éjjel álmodt lát, melyből megnyugvást merít.

Egy kastély disztermében, a terem közepén, lepelbe burkolt szobor áll, körötte lányok énekelnek mindenről, ami szép, jó és kellemes. (A kastély mellett egy folyó folydogál.) A szoborban barátja képmását ismeri fel, kit végtelenül szeret. Ekkor egy galamb hoz hirt messzi tengerekről. Neki menni kell: a lányok sirnak, de könnyü csólnakukhoz vezetik s együtt eveznek tova. Ő maga úgy érzi, hogy izmai megacézéleződtek. Titán sziv dobog kebelében. A lányok énekelnek: egyik az örök békéről, a másik a jövő nemzedékről, harmadik egy fényes csillagról stb. Most egy óriási hajó tűnik elő. Barátja a fedélzeten üdvözli és felveszi őket. Együtt eveznek tovább a ködben uszó láthatár felé. (103.)

* * *

Idegen helyen laknak; idegenszerű a Karácsony. A babért és magyalt össze sem szedik. Más vidéken pihen édes atyjok hamva, magányosan s ha nyilik is majd ibolya a hanton, ők már nincsenek azon a vidéken. A helycsere és az idő, úgy látszik, enyhítették a borongó fájdalmat, mert ennek a kellemes órának örömét nem akarják megrontani képmutatással. Az anyagi gondok is kimélik meg Karácsony-estét, mely oly kedves előtte. Legyen az ünnepélyes, mint a múltban vala. De nem vad kedvteléssel, sem habzó kupával óhajt ünnepelni. Minek a régi szokást megtartani, ha már értelme nincs? Ének, játék, lakoma, hárfa, fuvola, táncz nem kell neki, csak az új világ reménysugara éleszti őt valódi öröme. Kimért pályájokat fussák meg a születendő világok s derítsenek reánk jobb jövőt!! (105.)

* * *

Az ó-évvvel szünjön meg az emésztő fájdalom elveszett kedveseink miatt. Ne legyen itt gazdag és szegény. Köszöntse az új évet az egész emberiség jogainak érzetében. Szünjön meg a pártoskodás. Terjedjen a nemes életmód és törvénytisztelet. Gond, szükség, bűn, hitetlenség, közöny messze távozzanak... Szünjön meg az én keservem. Hadd köszöntsük a jövő dalnokát. Rang és születés kiváltsága, dacz, ócsárlás mind, mind szünjenek. Uralkodjék a szép, jó és igaz szeretete. Szünjön meg a járvány, a pénz-imádás, a végnélküli harcz. Legyen örök béke...

Legyen hű és szabad minden ember, nemes szivü és szolgálatra kész. Sötétség réme akkor nincs a földön. Immár királyi székekben ül a Messiás. (106)

* * *

És valóban Tennyson, az »In Memoriam« halhatatlan szerzője mint szivvel-lélekkel vallásos ember, mély tiszteletet érzett és tanúsított Krisztus iránt. Az ő tanításaiból meritette életbölcseését s alig talált szavakat a hegyi beszéd magasztalására. Ha nem is, értett mindenben egyet a Kereszténység dogmatikus rendszerével, de azért ő is, éppen úgy mint Krisztus, arra törekedett, hogy a jövő vallása ment legyen a különböző confessiok versengéseitől. Vele együtt imádkozunk mi is a krisztusi eszméknek az egész világra kiterjedő diadaláért, hogy a szálló igével elmondhassuk: »Krisztus hazája széles e világ.« Mert a legnagyobb művészet mégis csak az ő titka marad; t. i. *az élet művészete*. Ezt a magasabb szempontot, a korát megelőző, megdicsőült emberiség eszményét fejtette ki Tennyson örökbecsű stanzáiban. Örök emléket állított nemcsak felejthetetlen Arthurjának, hanem az angol költészetnek is, melynek Shakespeare mellett, ő egyik legihletettebb képviselője.